

BYZANTINA ΜΙΣΘΩΤΗΡΙΑ ΓΗΣ

Τα πέντε παπυρικά έγγραφα που δημοσιεύονται παρακάτω γράφτηκαν τον έκτο και τον έβδομο αιώνα στην Ερμούπολη (το σημερινό Ασμουνέιν), την πρωτεύουσα του Ερμπολίτη νομού στη Θηβαίδα της Άνω Αιγύπτου. Σήμερα βρίσκονται στο Τμήμα Χειρογράφων της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, στο Βρετανικό Μουσείο, και εκδίδονται εδώ με την άδεια του επιμελητή χειρογράφων κ. Thomas S. Pattie.

Τα κείμενα είναι μισθωτήρια γης συνταγμένα σύμφωνα με τη συνήθεια που επικρατούσε στη βυζαντινή Αίγυπτο: σε πρώτο πρόσωπο, ο μισθωτής υποβάλλει προς τον γαιοκτήμονα είτε μια αποδοχή μίσθωσης (*ὁμολογῶ ... μεμισθῶσθαι*) είτε μια πρόταση για μίσθωση (*βούλομαι ... μισθῶσασθαι*). Όλα τα κείμενα, γραμμένα σε επικλινή επισεισυρμένη γραφή μεσαίου μεγέθους παράλληλα προς τις ίνες του παπύρου, σώζονται αποσπασματικά. Η συγκριτική ανάγνωσή τους αποκαλύπτει, βέβαια, τη μορφή που έχει ένα πλήρες βυζαντινό μισθωτήριο γης γραμμένο στην Αίγυπτο: ένα τέτοιο έγγραφο αποτελείται από τα εξής μέρη: (α) τη χρονολογία, (β) την πρόσρηση, (γ) το κυρίως σώμα του εγγράφου, που περιλαμβάνει αναφορές στο είδος και το εμβαδόν της γης, την τοποθεσία και τις γειτονίες της, καθώς και τους όρους της μίσθωσης (χρονική διάρκεια της μίσθωσης, ύψος και τρόπος πληρωμής του μισθώματος, τυχόν πρόσθετες υποχρεώσεις του μισθωτή), (δ) τις ρήτρες κύρωσης και επερώτησης, (ε) τις υπογραφές του μισθωτή και των μαρτύρων, και τέλος την υπογραφή του ιδιώτη συμβολαιογράφου που συνέταξε το έγγραφο. Στην πίσω όψη συχνά υπάρχει ένας σύντομος τίτλος του εγγράφου.

Βασική μελέτη για τις παπυρικές μισθώσεις γης είναι το βιβλίο του J. Herrmann, *Studien zur Bodenpacht im Recht der gräco-ägyptischen Papyri*, Münch. Beitr. 41, 1958, που αντικατέστησε το πρωτοποριακό έργο του S. Waszyński, *Die Bodenpacht. Agrargeschichtliche Papyrusstudien*, I, *Das Privatrecht*, Leipzig-Berlin 1905 (ο μόνος τόμος που εκδόθηκε). Στη διδακτορική του διατριβή *Untersuchungen zur Bodenpacht im ptolemäisch-römischen Ägypten*, München 1967, ο D. Hennig απλώνει την έρευνά του σε 694 μισθωτήρια γης: από αυτά 101 χρονολογούνται στην πτολεμαϊκή περίοδο, 362 στη ρωμαϊκή και 231 στη βυζαντινή. Από τα 231 βυζαντινά μισθωτήρια τα 71 προέρχονται από τον Ερμπολίτη νομό: ο αριθμός αυτός έχει έκτοτε αυξηθεί σημαντικά με τη

δημοσίευση νέων κειμένων (ιδιαίτερα των 25 μισθωτηρίων που δημοσίευσε ο H. Maehler στον δωδέκατο τόμο των *BGU, Papyri aus Hermopolis*, το 1974) και εξακολουθεί να αυξάνεται.

Για μισθώσεις γης στη βυζαντινή περίοδο δεν έχουν χάσει την αξία τους και ορισμένες παλαιότερες μελέτες: τα άρθρα του H. Comfort στο *Aegyptus* 13 (1933) 589-609 και 14 (1934) 80-88, 286-292, 429-446· οι σχολιασμένες εκδόσεις του H. Zilliacus, *Late Byzantine Land-Leases from Hermopolis*, Soc. Scient. Fennica, Comm. Hum. Lit. XIV. 3, 1947· και οι αναλύσεις των A. C. Johnson και L. C. West, *Byzantine Egypt: Economic Studies*, Princeton 1949, 74-93.

Για νομικά θέματα, εκτός από το έργο του Herrmann, βλ. A. Berger, *Die Strafklauseln in den Papyrusurkunden*, Leipzig-Berlin 1911, και R. Taubenschlag, *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri*, Warszawa 1955· για ζητήματα χρονολόγησης, R. A. Bagnall και K. A. Worp, *The Chronological Systems of Byzantine Egypt*, Studia Amstel. 8, 1978· και για θέματα γεωγραφίας, M. Drew-Bear, *Le Nome Hermopolite. Toponymes et Sites*, Am. Stud. Pap. 21, 1979.

1. P. Lond. III 1002 descr.

Δύο γεωργοί από την κόμη Ταπαράτ του Ερμπολίτη νομού συμφωνούν να μισθώσουν για πέντε χρόνια γη που ανήκει σε δύο αδελφές, κατοίκους της Ερμούπολης. Λείπει το κάτω τμήμα του εγγράφου. Η σωζόμενη πίσω όψη είναι κενή. 13×22 εκ. 30 Απριλίου 547.

†

† με[τὰ τῆ]ν ὑπατεῖαν Φλαγίου Βασιλείου τοῦ ἐνδοξοτάτου, Παχῶν πέμπτη, ἀρχῇ ἐνδεκάτης ἰνδικτίουος.

Ἀδρηλίας Εὐρασία καὶ Θυβαῖδι ταῖς εὐγενεστάταις ἀπὸ τῆς Ἑρμουπολιτῶν π(α)ρὰ Ἀδρηλίῳ Δαυεῖτ Ἰσακίου μητρὸς Θαυρηῆτος καὶ

- 5 Ζῆθ Φοιβάμμ[ων]ος μητρὸς Τακωμίας, ἀμφοτέρων γεωργῶν
 [ἀ]πὸ κόμης Ταπαράτ τ[ο]ῦ Ἑρμπολίτου νομοῦ. ὁμολογοῦμεν
 [ἡ]μεῖς οἱ προγεγραμμένοι Δαυεῖτ καὶ Ζῆθ γε[ω]ργοὶ ἑκουσίως καὶ
 [αὐθ]αιρέτως μεμισθῶσθαι π[α]ρ' ὑμῶν ἐπὶ πεντ[ε]ετῆ χρόνον λογιζό-
 [με]νον ἀπὸ καρπῶ[ν τῆς ..]. ἀρξάμενης σὺν [Θ]εῶ ἐνδεκάτης ἰνδικτίουος)
 10 [καὶ] αὐτῆς τὸ ὑπάρ[χον καὶ] διαφέρον ὑ[μῶν] μέρος ἀπὸ τοῦ κοινω-
 [.....]..[.....] ὑ[μῶν] τε καὶ τ[ῶν] ὑ[μῶν] κ[οινο]νῶν

4 θυβαῖδι πάπ., γρ. Θηβαῖδι 5 Δαυεῖτ = Δαυίδ, Ἰσακιου πάπ.

3 ἀρχῆ: η ιδικτιώνα είχε αρχίσει την πρώτη του Παχών (26 Απριλίου)· βλ. Bagnall-Worp, *ό.π.*, 25-26, 55 και 68.

7 κώμης Ταπαράτ: βλ. Drew-Bear, *ό.π.*, 297, όπου η κώμη αυτή ταυτίζεται με το ἐποίκιον Τηπαράτ.

10 τῆς ..]. ἀρξαμένης: τίποτε δεν χρειάζεται ανάμεσα στις δύο λέξεις και αδυνατώ να προτείνω συμπλήρωση. Το ἶχνος που σώζεται αμέσως μετά το χάσμα ανήκει μάλλον σε ρ, αν και δεν αποκλείονται τα η, ν, ο, π. Ἴσως ἤδη] ή νῶ]ν;

11-12 κοινῶ[νικουῦ ή κοινῶ[νιμ(ι)αίου: για ιδιοκτησία γης κατὰ κοινωνίαν (πρόκειται για *communio pro diviso*) πρβ. το επόμενο κείμενο, στ. 11-13, και βλ. το σχόλιο της E. P. Wegener στον *P. Oxford* 16.5.

2. P. Lond. III 1013 descr.

Ένας κάτοικος της Ερμούπολης μισθώνει από τον γιο του δύο και ένα τέταρτο άρουρες που περιήλθαν στον δεύτερο από κληρονομιά και αποτελούν το ένα τρίτο ιδιοκτησίας κατὰ κοινωνίαν με δύο αδελφούς του. (Πρβ. τον *P. Lond.* III 1007b+c, όπου κάποιος πατέρας μισθώνει ένα αγροτεμάχιο από την κόρη του, στην οποία το είχε δωρίσει ο θεός της και αδελφός του πατέρα της.) Όπως συμβαίνει συχνά στην Αίγυπτο, η ιδιοκτησία αποτελείται από τεμάχια γης σε διαφορετικές τοποθεσίες. Λείπει το μισό αριστερό τμήμα του κειμένου, όπου ο κάθε στίχος υπολογίζω ότι θα περιείχε 45-50 γράμματα· μερικές από τις συμπληρώσεις είναι, φυσικά, τελείως υποθετικές, και έχουν ενσωματωθεί στο κείμενο για να γίνει φανερή η πιθανή ροή του. (Για τους πρώτους είκοσι στίχους συμβουλευτήκα και μια πρόχειρη, χωρίς συμπληρώσεις, μεταγραφή του κειμένου από τον H. I. Bell· αδυνατώ όμως να εξηγήσω τη σημείωσή του, στην δημοσιευμένη περιγραφή του παπύρου, ότι «the lessor is a woman».) Στην πίσω όψη σώζονται ἶχνη από πέντε (;) αράδες κειμένου γραμμένες από διαφορετικό (;) χέρι. 30×20 εκ. Μέσα του 6ου αιώνα.

[- - - δεκ]άτη, δευτέρας ἰνδικτίονος.

[Αὐρηλίῳ - - - Σιλβανοῦ ἀπὸ τῆς Ἐρμουπολιτῶν π(αρά) Αὐρηλίου
Σιλβ]ανοῦ Φοιβάμμωνος πατρὸς τοῦ προγεγραμμένου

[ἐξῆς ὑπογράφοντος ἀπὸ τῆς αὐτῆς πόλεως. ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ προγεγ]ραμμένος
Σιλβανὸς ἔκουσίως καὶ ἀθαιρέτως μεμισθῶσθαι

[παρά - - - ἐφ' ὅσον χ]ρόνον βούλομαι, ληγιζόμενον ἀπὸ καρπῶν τῆς

5 [- - - ἰνδικτίονος - - -]ν δεσποτείαν καὶ πᾶσαν νόμιμον νομῆν τοῦ
[ὑπάρχοντός σοι καὶ περιελθόντος εἰς σὲ ἀπὸ - - -]ς διαδοχῆς τρίτου
μέρους ἀρουρῶν δύο τετάρτου

[- - - διακειμένων ἐ]ν τῷ ἀπηλιώτῃ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐν πεδιάδι κώμης

- [- - - τοῦ Ἑρμ(οπολίτου) νομοῦ ἐν τρισὶ τοποθεσίαις· ἐν μὲν μιᾷ τοποθεσίᾳ ἀρούρης μιᾶς τετάρτου ἀπὸ ἀρουρῶν πέντε, ἐν δὲ ἄλλῃ [τοποθεσίᾳ - - - ἀρούρης ἀπὸ ἀρουρ]ῶν τριῶν οὐσσῶν ἐν γεωργίῳ καλουμένῳ τοῦ Ἀκανθῶνος
- 10 [- - - καὶ ἐν τρίτῃ τοποθεσίᾳ - - - ἀρουρ]ῆς ἀπὸ ἀρούρης μιᾶς καλουμένης Ἑρμοδώρου ἐκ βορρᾶ
 [- - - ἀρ]ουρῶν δύο τετάρτ[ο]ν, κατὰ κοινωνίαν τοῦ σοῦ ἀδελφοῦ
 [- - - εἰς τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ τρίτον μέρος καὶ τοῦ ἄλλου ὑμῶν ἀδελφοῦ Φοιβάμμωνος εἰς τὸ ὑπόλοιπον
 [καὶ ἐπιβάλλον αὐτῷ τρίτον μέρος εἰς συμπλήρωσιν τῶν αὐτῶν ἀρουρ]ῶν σὺν τῷ ἐπιβάλλοντι αὐταῖς πεντεκαδεκάτῳ μέρει
 [τοῦ ἐκεῖσε κεχωρισμένου λάκκου καὶ - - - καὶ - - -]ίου καὶ τῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου καὶ παντὸς αὐτοῦ δικαίου,
- 15 [εἰς σπορὰν καὶ κατάθεσιν καρπῶν ὧν ἐὰν αἰρῶμαι, ἐφ' ὧτε κατὰ τὰ μεταξὺ ἡμῶν συμπεφωνημένα ἔχειν με ἐπὶ πάντα τὸν [τῆς μισθώσεως χρόνον τὸ - - - μέρος τῆς τῶν αὐτῶν ἀρουρῶν δύο τετάρτου παντοίας προσόδου· ὁμολογῶ δὲ διδόναι [λόγῳ φόρου ἀποτάκτου τοῦ αὐτοῦ - - - μέρους καθ'] ἕκαστον ἐνιαυτὸν τῷ συμβρόχῳ σίτου ἀρτάβας τέσσαρας
 [- - - τῷ δὲ ἀ]βρόχῳ, τὸ μὴ εἶη, ἀλλότριός εἰμι τῆς γεωργίας καὶ τοῦ φόρου,
 [ὄνπερ φόρον νέον καθαρὸν κεκοσκινευμένον μέτρῳ σῶ Ἀθηνα]ίῳ ἀποδώσω καὶ μετρήσω τῷ Ἐπειφ μῆνι ἑκάστου
- 20 [ἔτους ἀνπερθέτως, καὶ ἀποκαταστήσω τὸν αὐτὸν φόρον εἰς τὸν οἰκόν] σου ἐν Ἑρμοῦ πόλει ἰδίῳις μου ζῳίσις καὶ ἀναλώμασι.
 [ἢ μίσθωσις κυρία καὶ βεβαία, καὶ ἐπερωτηθεὶς ὁμολόγησα. (2ο χέρι) Αἰ-ρῆ]λι(ος) Σιλβανὸς Φοιβάμμωνος ὁ προγεγραμ-
 [μένος μεμίσθωμαι ὡς πρόκειται. (3ο χέρι) - - - ἀπὸ - - -] μαρτυρῶ τῇ μισθώσει ἀκούσας παρὰ τοῦ θεμέν(ου) †
 [(4ο χέρι) - - - ἀπὸ - - - μαρτυρῶ τῇ μισθώσει ἀκούσας παρὰ τοῦ θεμένου †
 [(5ο χέρι) - - - ἀπὸ - - - μαρτυρῶ τῇ μισθώσει ἀκούσας παρὰ τοῦ θεμ]ένου †
- 25 [(6ο χέρι) †δι' ἑμοῦ Μηνᾶ συμβολαιογράφου] ††† Φ() ι. ἰνθ(ικτίονος) β ...

8 δὲ: δ ὕστερα ἀπὸ διόρθωση 12 εἰς: εἰ διορθωμένο ἀπὸ τ

1. Για ἀκριβέστερη χρονολόγησις τοῦ εγγράφου ἡ μόνη βοήθεια προέρχεται ἀπὸ τὴν ταύτισιν τῆς υπογραφῆς τοῦ συμβολαιογράφου Μηνᾶ, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται σὲ ἐγγράφα τῆς Ἑρμούπολης ποὺ χρονολογοῦνται τὸ 550 καὶ τὸ 553 (ἰσως καὶ τὸ 548)· βλ. σημ. στὸν στ. 25. Ἡ δευτέρα ἰνδικτιῶνα, ἐπομένως,

είναι πιθανότατα αυτή του 553-554, οπότε ο πρώτος στίχος μπορεί να συμπληρωθεί: *μετά τήν ὑπατείαν Φλαυίου Βασιλείου τοῦ ἐνδοξοτάτου* (χωρίς ἐνδειξη ἔτους, για την οποία δεν υπάρχει χώρος), και το ὄνομα του μήνα (για το οποίο βλ. σημ. στον στ. 25). Η ἰνδικτιώνα του 538-539 δεν αποκλείεται σε αυτή την περίπτωση η συμπλήρωση θα είναι: *ὑπατείας Φλαυίου Ἰωάννου* (για το 538· ἢ *Φλαυίου Ἀπίωνος*, για το 539) *τοῦ ἐνδοξοτάτου* κτλ. Αντίθετα, η ἰνδικτιώνα του 568-569 αποκλείεται από το μεγάλο μήκος της αναγκαίας συμπλήρωσης: βλ. Bagnall-Worp, *ό.π.*, 125.

4. Ὑστερα από το *παρὰ* ἀρκεί ένα απλό σοῦ. Η σχέση των συμβαλλομένων μερών μάλλον αποκλείει συμπλήρωση του τύπου *παρὰ τῆς σῆς θαυμασιότητος* (πρβ. το τελευταίο κείμενο). Ἴσως: *παρὰ σοῦ τοῦ προγεγραμμένου μου υἱοῦ* και το ὄνομα που λείπει και στον στ. 2;

ἐφ' ὅσον χρόνον βούλομαι: ο εκπληκτικός αυτός ὅρος, σύμφωνα με τον οποίο η μίσθωση θα διαρκέσει ὅσον χρόνο επιθυμεί ο μισθωτής, δεν ἔχει παράλληλο σε μισθωτήρια γης, στα οποία, όταν ο χρόνος της μίσθωσης είναι ἀόριστος, ο σχετικός ὅρος είναι *ἐφ' ὅσον χρόνον βούλει* (= συ ο ιδιοκτήτης). Αν δεν πρόκειται για σφάλμα του γραφέα, η ειδική αυτή ρήτρα ἴσως οφείλεται στη συγγενική σχέση των δύο συμβαλλομένων.

5 *ἢν δεσποτείαν καὶ πᾶσαν νόμιμον νομήν*: τα δύο ουσιαστικά δεν είναι δυνατό να αποτελούν ἀντικείμενα του *μεμισθῶσθαι*. Ἴσως πρόκειται για ρήτρα σύμφωνα με την οποία ο μισθωτής υπόσχεται να διαφυλάξει ἀτρωτες και ἀβλαβεῖς τη δεσποτεία και τη νομή για τον ιδιοκτήτη, αν και παρόμοιες ρήτρες, σπάνιες ἔτσι κι ἀλλιῶς σε παρόμοια ἔγγραφα, εμφανίζονται προς το τέλος του κειμένου.

6. Ἴσως: *ἀπὸ δικαίου μητρῶας διαδοχῆς*;

7. Ἴσως: *πλέω ἔλαττον ἀπὸ ἀρουρῶν ἐξ ἡμίσεος τετάρτου διακειμένων ἔην*;

11 κ.ε. Αναφορά στο γεγονός ότι τα υπόλοιπα δύο τρίτα της γης ἀνήκουν *κατὰ κοινωνίαν* σε (ή στους) δύο ἀδελφούς του συμβαλλόμενου ιδιοκτήτη: προστιθέμενα στο μισθούμενο τρίτο «συμπληρώνουν» το σύνολο της ιδιοκτησίας (πρβ. την προηγούμενη σημείωση). Βλ. Maehler, σημ. στον *BGU XII 2164.8*.

16-17. Οι συμπληρώσεις είναι ιδιαίτερα ἀβέβαιες. Υποθέτω ότι ο μισθωτής θα είναι ἐπίμορτος καλλιεργητής. Γι' αυτό το εἶδος «*Teilpacht*» βλ. Herrmann, *ό.π.*, 201-213.

17-18 *συμβρόχῳ ... ἀβρόχῳ*: βλ. D. Bonneau, *Le fisc et le Nil*, Paris 1971, 77-81.

18. Στο χάσμα θα περιεχόταν είτε κάποιο πρόσθετο μίσθωμα (π.χ. κριθάρι) ή, αν πρόκειται για *colonia partiaria*, ρήτρα του τύπου *τῶν δημοσίων παντοίων τελεσμάτων ὄντων πρὸς σέ*: πρβ. *P. Charite 8.16-18*.

19-21. Οι εκφράσεις και ρήτρες που χρησιμοποιούνται είναι τυπικές για μισθωτήρια που συντάχτηκαν στην Ερμούπολη και καθοριστικές για τον υπολογισμό του μήκους των χασμάτων.

21. Ο Σιλβανός είναι *βραδέως γράφων*: τα γράμματά του είναι κακοσχηματισμένα και χαραγμένα με δυσκολία.

25. Μικρό μόνο τμήμα από την υπογραφή του συμβολαιογράφου σώζεται, αλλά αρκετό για την ταύτισή της. Η υπογραφή αυτή έχει εντοπιστεί από τον J. M. Diethart (ο οποίος, μαζί με τον K. A. Wogr, ετοιμάζει μελέτη για τους βυζαντινούς συμβολαιογράφους της Αιγύπτου, και στον οποίο οφείλω πολλά από τα στοιχεία που ακολουθούν) και στα εξής κείμενα: *P. Strasb.* 4 (του 550) και 398 (του 553): *P. Lond.* III 1053 (ανέκδ.) και V 1770 (του 548, κατά τον P. Bureth, εισαγ. στον *P. Strasb.* 398): *CPR IX 24* (δεν σώζεται η χρονολογία του). Ύστερα από τους τρεις σταυρούς, σε σχήμα rrr με γραμμή που τέμνει τις ουρές τους, ακολουθούν γράμματα τα οποία μπορούν να αναλυθούν όπως στο κείμενο. Φ() = Φ(αμενώθ), Φ(αρμούθι) ή Φ(αῶφι). Η συντομογραφία της λέξης *ἰνδικτιών* είναι χαρακτηριστική του συμβολαιογράφου αυτού. Κατά τον F. Preisigke, σημ. στον *P. Strasb.* 4, πρόκειται για «ein kräftiges gerades ι, um das sich eine Schleife herumwindet»: κατά τον P. Bureth, σημ. στον *P. Strasb.* 398, για ένα μονόγραμμα *ινδ* όπου «le nu et le delta s'entrecroisent sur l'iota». Στο τέλος υπάρχουν ταχυγραφικά σύμβολα (έτσι και ο Diethart), και όχι κάποια συντομογραφία της λέξης *εγράφη* (έτσι ο Preisigke και ο Bureth). Το σύνολο είναι υπογραμμισμένο. Πρβ. την υπογραφή του συμβολαιογράφου στο επόμενο κείμενο.

3. *P. Lond. III 1039 descr.*

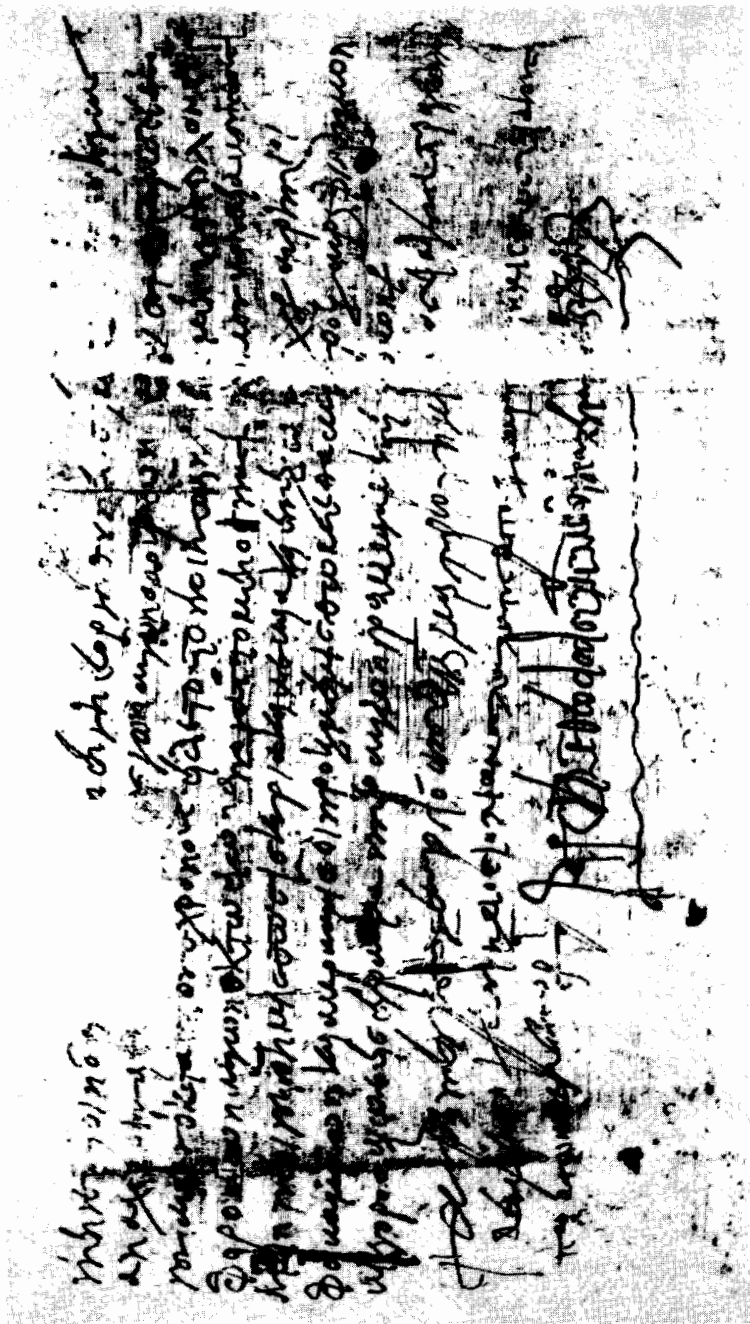
Δύο γεωργοί από την κώμη Θύνις του Ερμοπολίτη νομού μισθώνουν γη για οκτώ χρόνια. Το μίσθωμα περιλαμβάνει *έορτικά* και θα καταβληθεί ακόμη και στην περίπτωση που οι μισθωτές εγκαταλείψουν τη μίσθωση, πράγμα που συμφωνούν να μην κάνουν. Λείπει το επάνω μισό του κειμένου. 12 × 23 εκ. Τέλη του 5ου ή αρχές του 6ου αιώνα.

 πέντε καὶ οἴνου ἀγ[γεῖον μέγα ἔ]ν ἐν τῇ ἐορτῇ Θύνεως, κ[α]ῖ μ[ῆ
 δύν]ασθαι ἡμᾶς

ἀναχωρῆσαι ἐκ [τῆς ἀπεργασί]ας τῶν αὐτῶν ἀρουρῶν ἄχρι συμπληρώσεως
 τοῦ αὐτοῦ ὀκταετοῦς χρόνου· εἰ δὲ τοῦτο ποιήσομεν), παρῆξομεν ὑμῖν
 ὄλον τὸν

5 φόρον τῶν αὐτῶν ὀκτῶ ἐτῶν ἀποταττόμενοι πάση νόμου βοηθείᾳ βοηθηοῦσι
 ἡμῖν περὶ τούτου. ἡ μίσθωσις κυρία καὶ βεβαία, καὶ ἐπερωτηθέντες)
 ὁμολ(ογήσαμεν). † Αὐρήλιοι

Φο[ιλβ]άμμων καὶ Ἀβραάμιος οἱ προκ(είμενοι) μεμισθώμεθα ὡς πρόκειται).
 Αὐρ(ήλιος) Φιλήμων

P. Lond. III 1039 (σμίξιμνηση από 12x23 εκ.).

- Βίκτορος άξιωθεις έγγραφα υπέρ αυτών γράμματα μη ειδότων †
 (2ο χέρι) † Αύρ(ήλιος) Πέτρος Γεωργίου από 'Ερμ(ου πόλεως) μαρτυρῶ
 τῆ μ[σ]θώσει ακούσας παρά τῶν
 θεμένων † (3ο χέρι) Αύρ(ήλιος) 'Ιουλιανός Λουλουτος από 'Ερμ(ου πόλεως)
 μαρτ[υρῶ] τῆ μισθώσει ακούσα[ς]
- 10 παρά τῶν θεμένων †
 (4ο χέρι) † δι' ἐμ(ου) Θεοδοσίου σὺν 'Θ(εῶ) συμβολαιογράφ(ου)
 ἐγράφ(η). [κ(ύρι)ε] βοήθ(ει) ...
- Πίσω όψη (5ο χέρι): [μίσθωσις Φοιβάμμωνος καὶ 'Αβρααμί]ου γεωργ(ῶν)
 ἀπὸ κώμ(ης) Θύνεως τοῦ 'Ερ(μοπολίτου)
 [- -]ἰβ//

3. γρ. χρόνου 4 ἀποταττόμενοι: το ι διορθωμένο από ς γρ. βοηθούση

1 ἀγ[γεῖον μέγα ἔ]ν: πρβ. το επόμενο κείμενο, σημ. στους στ. 13-14.

Θύνεως: η σημερινή Tūna el Gebel, λίγα χιλιόμετρα ανατολικά από την Ερμούπολη· βλ. Drew-Bear, *ό.π.*, 118-121. Η *έορτή Θύνεως* μας είναι γνωστή από άλλα πέντε κείμενα, στα οποία απαντά σε παρόμοια συμφραζόμενα: *P. Vindob.* G 39847.469 και 799 (εκδ. στο *CPR V*)· *P. Oxford* 16.6· *P. Lond.* III 1036.8 (σ. 268) και 1056.13 (=το επόμενο κείμενο). Η L. Casarico έχει συλλέξει τις μαρτυρίες για τις διάφορες εορτές και πανηγύρεις που αναφέρονται στους παπύρους στο *Aegyptus* 64 (1984) 135-162.

1-2 μ[η δύν]ασθαι κτλ.: βλ. Herrmann, *ό.π.*, 148 κ.ε.· Hennig, *ό.π.*, 98· Maehler, *BGU XII* 2186.11-13 σημ.

3 χρόνου: αντί χρόνου, από επίδραση του προηγούμενου *όκταετοῦς*.

4-5 ἀποταττόμενοι κτλ.: αναφορά στη διάταξη που σώζεται στον Ιουστινιάνειο Κώδικα, 4.65.34: *ἐκατέρω ἢ διάταξις ἐπιτρέπει καὶ τῶ μισθώσαντι καὶ τῶ μισθωσαμένῳ ἐξεῖναι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ λύειν τὴν μίσθωσιν καὶ ἐν 'Ιταλίᾳ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ μὴ διδόναι πρόστιμον ὡς ἐκ παραβασίας, εἰ μὴ ἄρα ἐν ἀρχῇ τοῦ συναλλάγματος ἀπετάξαντο ἰδικῶς τῶ τοιοῦτῳ συμφώνῳ ἢ ἀγράφως ἀπεῖπον*. Βλ. Η. Gerstinger, *EEBS* 23 (1953) 206-212.

4 *βοηθουσι*: αντί *βοηθούση*. Περίεργη ανορθογραφία από έναν ορθογράφο γραφέα. Το *βου* μάλλον οφείλεται στο ακόλουθο *θού*, η κατάληξη *-σι* στην επόμενη δοτική *ἡμῖν*.

11. Ο J. M. Diethart έχει συλλέξει, στο *CPR IX* 1-5, όλα τα γνωστά έγγραφα που προέρχονται από το γραφείο αυτού του συμβολαιογράφου και φέρουν την υπογραφή του. Για τη φράση *κύριε βοήθει* βλ. και το άρθρο του στο *ZPE* 49 (1982) 79-82· ο K. A. Wozn προσθέτει νέες μαρτυρίες στο *CE* 59 (1984) 138. Στο τέλος της υπογραφής ταχυγραφικά σύμβολα. Το σύνολο είναι υπογραμμισμένο με κυματιστή γραμμή. Πρβ. την υπογραφή του συμβολαιογράφου στο προηγούμενο κείμενο.

4. P. Lond. III 1056 descr.

Δύο γεωργοί από την κώμη Θύνις του Ερμπολίτη νομού μισθώνουν οκτώ (;) άρουμες για άγνωστο χρονικό διάστημα προς 14 κεράτια τον χρόνο (ή 7, σε περίπτωση μη κάλυψης της γης από την πλημμύρα του Νείλου) και *εορτικά*. Ο γραφέας συχνά ξεχνάει ότι οι μισθωτές είναι δύο και χρησιμοποιεί τα σχετικά ρήματα στο πρώτο ενικό πρόσωπο (στ. 8, 10, 14, 16), ενώ έχει παραλείψει και την τελευταία λέξη του κυρίως κειμένου (στ. 14). Σώζεται μόνο το κάτω τμήμα του εγγράφου. 17×22 εκ. 6ος ή 7ος αιώνας.

[.....]υδι.κ.... και το[- - -]

[.....].ν άρουρῶ[v] όκτώ [- - -]

[τῶν άπ]ὸ κώμης Τερτεμβ[ύθεως τοῦ Ἐρμπολίτου νομοῦ],

[γείτονε]ς τῶν αὐτῶν άρουρῶ[v - - -]

5 [.....]....[.][.][.]οντ....αι[- - -]

ἀπηλιώτου διὰ τῶ[v] ἀπὸ κώμης Θ[.....], λιβὸς διὰ τῶν

ἀπὸ τῆς κώμης Τερτεμβύθεως, ἢ οἶοι ἂν ὦσι γείτονες π[ά]ντη

πάντοθεν, εἰς σπορὰν καὶ κατάθεσιν καρπῶν ὧν ἂν αἰρῶμαι,

φόρου τῆς γῆς κατ' ἔτος χρυσοῦ κερατίων δεκατεσσάρων ἐν τῶ

10 συμβρόχῳ, ἐν δὲ τῶ ἀβρόχῳ, τὸ μὴ εἶη, παρέξω τὸ ἡμισυ μέρος

τοῦ προκειμένου φόρου κερατίων) ἰδ., ὄνπερ χρυσικὸν φόρον ἀποδώσομεν)

ἐν Φαῶφι καὶ Τῦβι τοῖς μηνσὶν κατ' ἔτος ἀνπερθέτως· δώσομεν δὲ

κατ' ἔτος ἐν τῇ εορτῇ Θύνεως οἴνου ἀγγίον παλαιὸν ἐν καὶ δισκάριον

ἐν ἐξηρτισμένων. ἢ μίσθωσις κυρία καὶ βεβαία, καὶ ἐπερωτηθεῖς <ώμο-
λόγησα>.

15 † Αὐρηλίῳ Κυριακὸς Φεύτου καὶ Γεώργιος Ψᾶ οἱ προκ(είμενοι)

μεμισθῶμαι ὡς πρόκειται). Αὐρ(ήλιος) Θεόδωρος Στεφάνου ἀπὸ Ἐρ(μοῦ

πόλεως) ἀξιοθεῖς ἔγραψα ὑπὲρ

αὐτῶν γράμματα μὴ εἰδόντων † (2ο χέρι) Θεόδωρος

[.][]...[].....

Πίσω ὄψη (3ο χέρι): [μίσθωσις Αὐρηλίῳ Κυριακοῦ Φεύτου]υ καὶ Γεωργίου

Ψᾶ γεωργ(ῶν) ἀπὸ κώμ(ης) Θύν[εως]

8 γρ. αἰρῶμεθα 10 γρ. παρέξομεν 13 γρ. οἴνου παλαιοῦ ἀγγεῖον 14 γρ. ἐξηρτι-
σμένον, ἐπερωτηθέντες ὡμολογήσαμεν 16 γρ. μεμισθῶμεθα 17 γρ. Θεόδωρος

1. Ἴσως: το]ῦ διακόπου καὶ το]ῦ.

2.]των ἢ]πον (=τό]πον;). Στὸ τέλος ἴσως: δ[ιακειμένων ὑπὸ τὴν παραφυ-
λακὴν].

3. κώμης Τερτεμβ[ύθεως (πρβ. στ. 7): βλ. Drew-Bear, ὁ.π., 281-282.

ἡνδρὸς οὐδὲ τῶν ἄλλων
 ἀποδοῦναι ἡμετέροις
 καὶ ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι
 ἡμετέροις ἀποδοῦναι

P. Lond. V 1873 (βλ. σ. 82).

13-14. Για παρόμοιες προσφορές κατά τη διάρκεια της εορτής της Θύνεως πρβ. *P. Lond.* III 1039.1 (=το προηγούμενο κείμενο)· 1036.8-10 (σ. 286) *δώσω δὲ κατ' ἔτος λόγῳ [συν]ηθείας ἐν τῇ εορτῇ Θύνεως οἴνου ἀγγιον μέγα ἐν καὶ πινάκιον ἐν μεστὸν [βρωμάτων]*· *P. Oxford* 16.16 (παρέξω) *ἐν τῇ εορτῇ Θύν(εως) ὄνον ἕνα εἰς τὸ ἀπελθεῖν χωρὶς φολέτρων (=φορέτρων)*. Για το τι μπορεί να περιέχει ένα ἐξηρτισμένον δισκάριον πρβ. *SPP* XX 218.31-32 *δισκάριον ἐν μεστὸν διαφόρων βρωμ[άτ]ων ἔχων (=ἔχον) τυρία ἑκατόν*. Για παρόμοια ἐορτικά και συνηθείας βλ. και S. Eitrem, *Symb. Osl.* 17 (1937) 26-48.

5. *P. Lond. V 1873 descr.*

Ἐνας γεωργός μισθώνει ἀπὸ κάποιον κάτοικο της Ερμούπολης τεμάχιο γης για δύο χρόνια προς 19 κεράτια τον χρόνο. Σώζεται μόνο το ἐπάνω δεξί τέταρτο του παπύρου. Η πίσω ὄψη εἶναι ἀγραφή. 13×11.5 εκ. 555 ἢ 556.

[† μετὰ τὴν ὑπατείαν Φλαυίου Βασιλείου] τοῦ ἐνδοξοτάτου ἔτους πεντε-
[καιδεκάτου, ±20]της Ἰνδικτίονος.

[±25 τῶ θωμ]ασιωτάτῳ ἀπὸ τῆς Ἐρμουπολιτῶν
[παρὰ ±20 μητρὸς] Εἰσίδος, γεωργοῦ ἀπὸ κώμης

- 5 [±10 τοῦ Ἐρμουπολίτου νομοῦ. ὁμ]ολογῶ ἐκουσίως καὶ ἀθαιρέτως
[μειμισθῶσθαι παρὰ τῆς σῆς θαυμασιότη]τος ἐπὶ διετῆ χρόνον λογιζόμενον
[ἀπὸ καρπῶν τῆς ±18]ης Ἰνδικτίονος καὶ αὐτῆς
[τὰς ὑπαρχούσας αὐτῇ ἀρούρας ±5] σπορίμης γῆς πλέω ἔλαττον
[±27 τῆς] προειρημένης μου κώμης

- 10 [εἰς σπορὰν καὶ κατάθεσιν καρπῶν ὧν ἐ]ὰν αἰρῶμαι, φόρου τῆς αὐτῆς
[γῆς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐν τῶ συμ]βρόχῳ χρυσοῦ κεράτια δεκαεννέα,
[ἐν δὲ τῶ ἀβρόχῳ, τὸ μὴ εἶη, - - -]...[

4 γρ. Ἰσίδος 7 Ἰνδικτίονος πάπ.

1-2. Το 15ο ἔτος μετὰ τὴν ὑπατεία του Φλ. Βασιλείου (η οποία ἦταν το 541) εἶναι εἴτε το 555, σύμφωνα με τον *modus victorianus*, εἴτε το 556, σύμφωνα με το κοινότερο και κανονικότερο σύστημα· βλ. Bagnall-Worp, *ὀ.π.*, 88, με τὴν υποσημείωση. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ Ἰνδικτιώνα που αναφέρεται στον στ. 2 εἶναι ἡ τρίτη ἢ ἡ τέταρτη, στὴ δεύτερη εἶναι ἡ τέταρτη ἢ ἡ πέμπτη.

11. Η συμπλήρωση [γῆς ἐν τῶ συμ]βρόχῳ καὶ ἀ]βρόχῳ που προτείνει ο H. I. Bell στὴν περιγραφή του παπύρου εἶναι βραχύτερη ἀπὸ ὅ,τι χρειάζεται για να συμπληρωθεῖ το χάσμα.